

Eino Karhu

Hella Wuolijoen tuotanto yhteiskuntaelämän kuvastajana

Merkittävä sija Suomen 1900-luvun näytelmäkirjallisuudessa kuuluu Hella Wuolijolle. Hänen paristakymmenestä etupäässä 1930- ja 40-luvulla kirjoittamaansa näytelmästä moni on saanut pysyvän sijan suomalaisten teatterien ohjelmistossa ja monet ovat menestyneet ulkomaiden näyttämöillä, mm. Neuvostoliitossa. Wuolijoki on myös kirjoittanut joukon proosa- ja muistelmateoksia. Ne heijastavat hänen rikkaasta elämänsä ja monipuolista yhteiskunnallista toimintaansa, joka tähtäsi rauhan ja kansojemme hyvien naapuruussuhteiden lujittamiseen.

Lähteiltään ja sisällöltään Hella Wuolijoen tuotanto on hyvin kansainvälistä, mitä osaltaan edistivät hänen elämänvaiheensa. Hän oli syntyään eestiläinen, mutta liitti jo varhain kohtalonsa Suomeen, josta tuli hänen toinen kotimaansa. Aluksi hän kirjoitti eestin kielellä, mutta siirtyi myöhemmin käyttämään suomen kieltä eestiläisten aiheiden muuttuessa suomalaisiksi. Hän tunsii omakseen sekä eestiläisen että suomalaisen kirjallisuuden, joiden traditioihin hän nojautui samanaikaisesti. Hella Wuolijoki oli poikkeuksellisen sivistynyt, hän tunsii hyvin myös maailmankirjallisuuden ja oli erittäin kielitaitoinen. Hän luki, puhui ja kävi kirjeenvaihtoa seitsemällä kielellä, venäjä mukaan luettuna. Opiskeluaikoinaan hän omien sanojensa mukaan tutustui maailmankirjallisuuteen pääasiassa venäjän kielen välityksellä, koska venäjänkieliset kirjat olivat halvimpia. Laaja kielitaito, lukuisat ulkomaanmatkat ja henkilökohtaiset kosketukset merkittäviin ulkomaisiin kirjailijoihin, teatterintekijöihin ja yhteiskunnallisiin vaikuttajiin syvensivät hänen maailmankulttuurin tuntemustaan ja laajensivat hänen luovutensa alaa.

Erityinen merkitys Hella Wuolijoen maailmankatsomuksen ja lahjakkuuden muotoutumisessa oli jo varhain venäläisellä kirjallisuudella ja etenkin vallankumouksellis-demokraattisella ja marxilaisella ajattelulla. Venäjän voimakas vallankumouksellinen prosessi herätti vastakaikua myös Venäjän keisarikuntaan kuuluneissa Eestissä ja Suomessa. Wuolijoki koki aikalaisena Venäjän kolme vallankumousta, vuosien 1905—1907 vallankumoukselliset tapahtumat Eestissä ja Suomessa sekä vuoden 1918 luokkasodan Suomessa. Niistä tuli oma-kohtaisesti koettu tausta hänen luomistyölleen.

Hella Wuolijoki (tyttönimeltään Murrin) syntyi Viljandin piirikunnassa Etelä-Eestissä, jota perinteisesti pidetään Eestin vilja-aiftana. Myöhemmin Viljandi assosioituu Wuolijoen tajunnassa Suomen Hämeen lääniin, joka sekkin on perinteisesti maatalousvaltaista seutua ja josta oli kotoisin Hellan mies Sulo Wuolijoki. Hellan vanhemmat eivät enää viljelleet maata, mutta hänen äidinisänsä, jonka luona hän vieraili usein lapsuudessa, oli varakas talonpoika. Hän omisti tilan, jossa oli sata hehtaaria peltoa. Hellan isä, mitä epäkäytännöllisin ihminen, toimi eri viroissa mm. kunnankirjurina, opettajana, itseoppineena asianajajana ja piti jopa yhteen aikaan kirjakauppaa. Perheen lapset haluttiin kouluttaa.

Vuonna 1891 Murrikin perhe muutti Latvian rajan lähellä sijaitsevaan Valgan pikkukaupunkiin, jossa Hella aloitti koulunkäynnin. Koulunkäynti jatkui Puškinin naiskymnaasissa Tartossa. Sen päätettyään Hella aloitti opinnot Helsingin yliopistossa vuonna 1904. Siitä alkoi hänen elämänsä suomalainen vaihe.

Yliopistossa Hella Wuolijoki kuunteli

historian, kansanrunouden, venäjän kielen ja kirjallisuuden luentoja. Venäjän kielestä ja kirjallisuudesta luennoi tuolloin I. E. Mandelstam, nuori professori Pietarista. Hän oli mielipiteiltään melko liberaali ja kirjoitteli halukkaasti suomalaisiin lehtiin. Hän ei hyväksynyt Venäjän monarkistien hyökkäilyä Suomen perustuslaillista autonomiaa vastaan. Mandelstamin kautta Wuolijoki kertomansa mukaan tutustui Vladimir Smirnoviin, venäjän kielen opettajaan ja yiopiston kirjaston venäjänkielisen osaston työntekijään, joka samalla toteutti Helsingin venäläisen bolševikkiryhmän toimeksiantoja.

Ohimennen huomautettakoon, että Wuolijoen kansanrunouden opintoja ohjasi yliopistossa kuuluisa folkloristi, professori Kaarle Krohn. Hella ryhtyi tutkimaan eestiläisiä kansanlauluja aikoen laatia niistä väitöskirjan. Mutta yhteiskunnallinen ja kirjallinen toiminta tempasi hänet tieteen parista. Silti Hella ehti valmistua maisteriksi. Vuonna 1908 hän meni naimisiin opiskelutoverinsa Sulo Wuolijoen kanssa. Sulo Wuolijoki oli viisi vuotta Hellaa vanhempi ja opiskelijapiireissä häntä pidettiin aktiivina sosiaalidemokraattina. Hänet valittiinkin vuoden 1907 vaaleissa Suomen eduskuntaan sosiaalidemokraattien edustajana.

Vuosien 1905—1907 vallankumoustaapahtumat Venäjällä, Suomessa ja Virossa saivat käymistilaan koko suomalaisen yhteiskunnan ja aktivoivat myös edistyksestä opiskelijakuntaa. Vuoden 1905 maaliskuussa Helsingin yliopiston yhteyteen syntyi Ylioppilaiden sosiaalidemokraattinen yhdistys, joka saman vuoden marraskuussa yleislakon merkeissä liittyi sosiaalidemokraattiseen työväenpuolueeseen. Yhdistykseen kuuluivat mm. Otto Ville Kuusinen, Yrjö Sirola ja Edvard Gylling, joista tuli myöhemmin Suomen työväenliikkeen johtohahmoja ja Suomen ensimmäisiä marxismin teoreetikkoja. Vuonna 1907 he alkoivat julkaista Sosialistista Aikakauslehteä. Yhdistykseen kuului tuolloin myös Hella Wuolijoki, joka kirjoitti Sosialistiseen Aikakauslehteen ja työväenlehteen Työmies.

Monta vuotta myöhemmin toisen

maailmansodan aikana vankilassa ollessaan Hella Wuolijoki kirjoitti muistelmateokset **Koulutyttöinä Tartossa ja Ylioppilasvuodet Helsingissä**, jotka ilmestyivät vuonna 1945. Niissä hän kertoi yksityiskohtaisesti, miten erilaisten aatteiden, tapahtumien ja henkilöiden ristitulessa hän oli ollut vuosisadan alussa. Tarton vuosien vaikuttajat edustivat kansallisuusaatteen porvarillis-liberaaleja näkemäisiä. Heitä tuki myös Wuolijoen isoisä, joka tunsu henkilökohtaisesti liikkeen johtajan Karl Jakobsonin. Talonpoikaistoon tukeutuvan liikkeen toinen johtohahmo Jaan Tönisson, **P o s t i m e e s-**lehden toimittaja ja myöhemmin porvarillisen Eestin tasavallan presidentti ja pääministeri myötävaikuttii siihen, että Hella lähti Helsinkiin opiskelemaan ja kirjeenvaihtajaksi **P o s t i m e e s-**lehdelle, jossa oli jo vuonna 1903 julkaistu Hellan ensimmäinen kertomus. Porvarillisen kansallisuusaatteen kannattajana Tönisson vastusti kontakteja Venäjän vallankumouksellisiin ja pyrki kaikin tavoin suojelemaan nuorta Hella Wuolijokea marxismin aatteilta. Silti kävi niin, että nimenomaan Venäjän vallankumoukselliset tutustuttivat Hella Wuolijoen marxismiin.

Myöhemmin Hella Wuolijoki kutsui marraskuun yleislakkoviikkoa »seitsemäksi päiväksi, jotka järjestyivät nuoruuttamme» viitaten amerikkalaisen John Reedin kuuluisaan kirjaan **Kymmenen päivää jotka järjestyivät maailmaa**. Teos kertoo Lokakuun vallankumouksen tapahtumista Venäjällä 1917. Asia on mainitsemisen arvoinen erityisesti siksi, että Wuolijoki tutustui henkilökohtaisesti John Reediin. Kun Reed oli laittomasti tulossa Suomen kautta Venäjälle vuonna 1919, Hella Wuolijoki tarjosi hänelle piilopaikan kotoaan. Wuolijoki muisteli tätä tapaamista myöhemmin seuravasti: »Kun John Reed vuonna 1919 eräänä yönä ilmestyi luokseni silloisen bolševikitien hiiliruuman matkustajana, puoleksi paleltuneena, nälkäisenä, melkein puhekykynsä menettäneenä, mukanaan kirje Gyllingiltä Tukholmasta, otin hänet vastaan kuin vanhemman veljeni. Hän asui luonani passittomana ja nimettömänä sekä mennessään Venäjälle että palates-

saan sieltä, jolloin hänet pidätettiin Turussa.»¹

Marraskuun lakon aikana 1905 Wuolijoki auttoi suomalaisia punakaartilaisia, ja noihin aikoihin hän solmi henkilökohtaisia kontakteja joihinkin Suomessa oleskeleviin venäläisiin vallankumouksellisiin, jotka kuuluivat Venäjän sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen bolševistisiven perustamaan taisteluryhmään. Yhteistyö bolševikkien kanssa oli Wuolijoelle päivänselvä asia. »Oli niin itsestään selvää, että minun oli autettava niitä, jotka taistelivat itsevaltiuden ja keskiajan karistamiseksi niskoiltamme. Kaikkien oli autettava ja kärsittävä, koska se oli ainoa tie vapauttaa Viro ja Suomi ja Venäjä.»²

Wuolijoen venäläisiä tuttavuuksia olivat mm. bolševikit Vladimir Smirnov, Nikolai Burenin, Nikolai Fedorovski. Heistä muutaman, esimerkiksi Bureninin kanssa Wuolijoki jatkoi kirjeenvaihtoa 1930-luvun puoliväliin asti. Wuolijoki alkoi toimia välittäjänä suomalaisten ja venäläisten poliittisten järjestöjen kontakteissa. Esimerkiksi vuoden 1905 joulukuussa hän vastaanotti ja saattoi määräraikkaan VSDTP:n Tampereen kokouksen osanottajia. Hänellä oli vapaa pääsy Smirnovin asuntoon, jossa Lenin asui salaa viranomaisilta. Myöhemmin Wuolijoen asunnossa säilytettiin tilapäisesti Leninin kirjakokoelmaa, jota tämä käytti Suomessa ollessaan ja joka lähetettiin sittemmin Leninille Sveitsiin.

Eriytyinen sija Wuolijoen elämässä oli venäläisellä bolševikilla, jota Wuolijoki muistelmissaan kutsui Anatoliksi (Mejer Trilisserin peitenimi, kuten tutkijat ovat osoittaneet). Sekä muistelmat että vuosien 1905—1907 säilynyt kirjeenvaihto osoittavat, että Hellan ja Anatolin suhteet muodostuivat läheisiksi ja kehittyivät kiihkeäksi rakkaudeksi. Suhde merkitsi paljon myös Hellan henkiselle kehitykselle ja maailmankatsomuksen muotoutumiselle, mitä hän muisteli sittemmin syvän kiittolisena. »Vasta vuosien kuluttua minulle on selvinnyt, miten suurella kiittolisuudenvelalla olen Anatolille... Hän opetti minut näkemään elämää yhteiskunnallisena ilmiönä ja todellisuute-

na, hän opetti minulle omalla elämällään ja esimerkillään ihmisen arvoa, uhrautuvaisuutta ja hyvyyttä. Hän opetti minulle systemaattista työntekoa, opetti minua lukemaan lyijykynä kädessä ja muistiinpanovihko vieressä ja käymään pelkäämättä kiinni kaikkiin ongelmiin sekä laati minulle opetussuunnitelman, jota mikään yliopisto siihen aikaan ei kyennyt antamaan — paitsi Venäjän vankilat, joissa nyky-Venäjän hallitsijat aikoinaan saivat perusteellisen sivistyksensä.»³

Osoituksena nuoren Wuolijoen aatteelliskirjallisen mielenkiinnon vakavuudesta on Anatolille 2.1.1907 osoitettu kirje. Hella asui tuolloin vanhempiansa luona Valgan kaupungissa ja pyysi Anatolia tuomaan hänelle venäläisiä kirjoja ja lehtiä, joita hän tarvitsi kirjallisuuden opinnoissaan. »Pyytäisin sinua hankkimaan Plehanovin ja Leninin uusia brošyyreja, uusia aikakauslehtiä, puoluekirjallisuutta, jota ei ole ollenkaan saatavilla täällä sen enempää kuin Tartossakaan. Olen etsinyt kaikista kirjastoista Pisarevia, Dobroljubovia ja Tšernyševskia, mutta kaikkialta ne ovat lainassa ja varatut pitkäksi aikaa eteenpäin. Olisin hyvin kiittollinen, jos voisit hankkia ne minulle jostain, vaikkapa lainata kirjastosta. Sitten pyytäisin vielä hankkimaan Rešetnikovin »Podlipovon kylän asukkaat» ja Uspenskin »Maan vallan». Satutko tietämään jotain aineistoa 60-luvusta, slavofiileistä, heidän julkaisuistaan ynnä muusta? Olen hirveän innostunut 60-luvusta ja Pomjalovskista, aion kirjoittaa hänestä.»⁴

Kirjeestä kuvastuva kiinnostus 1860-luvun venäläisiin kirjailijoihin sekä vallankumouksellisdemokraattiseen ja narodnikilaiseen kirjallisuuteen esim. maakysymykseen luo lisävaloa Wuolijoen omaan tuotantoon, jossa yksityistalonpojan sosiaalisen mielenlaadun tarkkailulla on niin tärkeä sija. Suomen ja Eestin kaltaisissa pientilavaltaisissa maissa maakysymys nousi erityisen ajankohtaiseksi juuri 1900-luvun alussa sosiaalisten vallankumousten aattona. Ne puolestaan jouduttivat maaseudut luokkiinjakautumisprosessia. Eestissä puhkesi vuonna 1905 talonpoikaislevottomuuksia, jotka tukahdutettiin ankarasti tsaarin sotajok-

kojen avulla ja paikallisten balttilais-saksalaisten tilanomistajien tuella. Käydesään Eestissä talvella 1905—1906 Wuolijoki joutui omin silmin näkemään näitä verisiä tapahtumia, joille hän sittemmin omisti näytelmän **Palava maa** (1933, suom. 1936).

Torpparikysymys nousi Suomessa päivänpolttavaksi ongelmaksi vuosisadan alussa. Maattomat vuokratilajelijät alkoivat liittyä yhteen käydäkseen järjestäytyntyyttä taistelua oikeuksiensa puolesta. Sosialidemokraattisen liikkeen kasvaessa tuli ajankohtaiseksi kysymys torpparien ja yleensäkin talonpoikien suhtautumisesta sosialismiin. Myös Sulo Wuolijoki otti osaa aiheen käsittelyyn. Hän oli opiskelijana tehnyt tutkimuksen maottomien viljelijöiden vuokraoloista kotipitäjässään Hauholla sekä kirjoittanut torppareille osoitettuja brošyyreja vuoden 1907 eduskuntavaaleja silmälläpitäen.⁵ Ideologisia ja luokkaristiriitoja ilmaantui tuolloin perheenkin piiriin. Sulo Wuolijoen isä, joka hänkin oli toiminut valtiopäivämiehenä talonpoikaissäädyn edustajana oli hyvin varakas talollinen ja kannatti konservatiivista »vanhasuomalaisien» puoluetta eikä ollenkaan kannattanut kahden poikansa sosiaalidemokraattisia näkemyksiä. Isä oli sanonut pojille suorat sanat: »Teillä ei ole mitään. Sen vuoksi saatte olla niitten mukana joilla ei ole mitään. Minulla on ja minä suojelen omistajien ja omistavan luokan intressiä.»⁶

Hella Wuolijoelle tämä kaikki perhe-riitoineen oli elävää elämää. Seurustellessaan miehensä sukulaisten ja naapurien kanssa hän perehtyi hämäläisten maanviljelijöiden ajattelutapaan, mielenlaatuun ja puheenparteen. Juuri Hämeeseen hän sijoitti sittemmin monet näytelmänsä. Olihan Suomi hänelle alkuaikoina vieras maa, jota oli tarkkailtava tarkkaillemasta päästyäänkin, jotta siitä voisi muodostaa käsityksen, saati sitten kirjoittaa. Havaintojen ymmärtämistä ja tulkitsemista auttoi niiden rinnastaminen muiden kansojen elämään, historiaan ja kulttuuriin. On mielenkiintoista, että Hella Wuolijoki kirjoitti opiskeluaikanaan seminaariesitelmän Ranskan suuresta val-

lankumouksesta ja samasta aiheesta hän luennoi vuonna 1907 Tallinnassa. Toisesa seminaariesitelmässä, joka oli omistettu Lessingin Laokoonille, Wuolijoki tukeutui Engelsin, Mehringin, Plehanovin ja Lunatšarskin ajatuksiin.⁷

Kuten Wuolijoki on itse kertonut, hänelle oli erittäin tärkeää omaksua historiallinen näkemys sosiaaliseen todellisuuteen, kirjallisuuteen, koko henkiseen kulttuuriin. Tutustuminen historialliseen materialismiin avasi hänen silmänsä näkemään maailman uudella tavalla. Muistellessaan minkä vaikutuksen häneen teki Engelsin Anti-Dühring — tuo kirjojen kirja — Wuolijoki kirjoitti: »Dialektiikka... Mikä onni oli yhtäkkiä nähdä, ettei mikään toistu eikä kulje kehässä, vaan kaikki kehittyä, että maailma ja elämä menee eteenpäin.— Historiallinen materialismi kohotti ennen kaikkea ihmisen itsetietoisuutta ja ylpeyttä, teki hänet maailman todelliseksi hallitsijaksi osoittaen maailman kehityksen lait, joita ihminen kykeni hallitsemaan ja ohjaamaan tieteen ja objektiivisen totuuden avulla, sen sijaan että metafysiikka... teki maailmasta ikuisten kiertokulkujen sekamelskan, missä mylläkässä ihminen painui sattumain hallittavaksi, eristetyksi ja juurettomaksi olioksi.»⁸ Wuolijoki lisäsi, ettei hän kaikissa kysymyksissä onnistunut tuolloin tunkeutumaan riittävän syvälle, mutta hänen eteensä avautui tulevaisuudennäkymiä ja hän halusi kiihkeästi pyrkiä hedelmälliseen suuntaan.

Vuosina 1907—1908 alkoi Wuolijoen ensimmäinen tuottelias kausi. Hän julkaisi työväenlehdissä kirjallisuusarvosteluja ja artikkeleita, kertomuksia ja kaunokirjallisuuden käännöksiä. Vuonna 1908 sosiaalidemokraattinen kustantamo julkaisi Wuolijoen kääntämän Leonid Andrejevin näytelmän **Kuningas Nälkä**, seuraavana vuonna Gorkin pienoisoromaanin **Tunnustus**, joka oli varustettu kääntäjän laajalla esipuheella. Siinä Wuolijoki tarkasteli Gorkin tuotantoa sosiaalidemokraattisen liikkeen näkökulmasta, mikä oli uutta suomalaisessa kirjallisuuskritiikissä.

Kuten tunnettua Gorkin **Tunnustus**-teoksessa tulevat esiin Gorkin jumaluusopilliset harhakäsitykset, joiden filosofi-

seen ja poliittiseen olemukseen viittasi Lenin Gorkin kanssa käymissään keskusteluissa ja kirjeenvaihdossa. Wuolijoki otti hänkin kantaa näihin harhakäsityksiin esipuheessaan. Hän torjui päättäväisesti uskonnon nöyryyden ja alistumisen ideologiana, mutta rinnasti kansanjoukkojen sosialismin kaipuun uskonnolliseen tunteeseen. Wuolijoki suhtautui hyvin myötätuntoisesti päähenkilön »jumalanetsintään» ja sen lopputulokseen — kansan muuttumiseen jumalan kaltaiseksi. Mutta se ei ollut oleellista Wuolijoen tavassa tulkita Gorkia. Itse Gorki korosti myöhemmin tahtoneensa **Tunnustuksessa** osoittaa, miten ihminen voi löytää tien individualismista maailman kollektiiviseen ymmärtämiseen.⁹ Tämä sama ajatus, joka oli erittäin ajankohtainen tuon ajan suomalaisessa kirjallisuudessa, oli myös keskeisenä Wuolijoen esipuheessa. Hän ymmärsi Gorkin teoksen kertomukseksi siitä, miten pikkuporvarilliset kansankerrokset — talonpoikaisto ja enimmäkseen maaseudulta polveutuva sivistyneistö — päätyvät laadullisesti uuteen ihmisyyhteyden ihanteeseen, sosialismiin. Tuo sosialismi ei ollut vielä vapaa utopistisista piirteistä, jotka olivat ominaisia myös ensi kertaa sosialismin aatteisiin tutustuneille ei-proletaarisille joukoille. Gorkin teoksen analyysin Wuolijoki satoi yhteiskunnallisiin prosesseihin Suomessa, jossa sosialistiset aatteet alkoivat tuolloin levitä maalaisköyhälistön keskuuteen. Wuolijoki pyrki esipuheessaan tutustuttamaan lukijansa sosiaalidemokraattiseen ajattelutapaan ja hälventämään sosialismia ja työväenpuoluetta kohtaan tunnettua pelkoa, joka kyti talonpoikaistossa ja sivistyneistössä. Samasta aiheesta kirjoitti myös Gorki kuuluisassa kirjeessään suomalaiselle taiteilijalle Gallen-Kallelle vuonna 1908: »Kadotkoon suomalaisen sydämeistä sosialismin pelko! Sillä yhteiskunnan demokratisoitumisen tasolla, jonka Suomi on saavuttanut, seuraava askel on sosialismi, yksilön täydellinen vapautuminen ennakkoluulojen ikeestä!»¹⁰

Jo vuonna 1906 Wuolijoki osallistui Virossa järjestettyyn näytelmäkirjoituskilpailuun. Voittajaksi selviytyi tuolloin August Kitzberg, tunnettu virolainen näy-

telmäkirjailija ja prosaisti. Wuolijoen näytelmä sai palkintolautakunnan tunnustuspalkinnon. Uudelleen muokattuna ja nimellä **Talulapsed** (Talon lapset) näytelmä julkaistiin vuonna 1912 ja esitettiin seuraavana vuonna Estonia-teatterissa. Mutta viranomaiset kielsivät näytelmän esittämisen ensi-illan jälkeen ja takavarikoivat tekstin. Saman kohtalon näytelmä koki Suomessa vuonna 1914, niin päivänpolttava oli tuolloin sen aihe, joka liittyi maaseudun sosiaalis-poliittisen räjähäntiin. Talonpoikaisperheiden nuoret joutuivat vedenjakajalle. Toiset uskoivat yhteiskunnan kehityksen, kansallisen elämän ja kulttuurin perustuvan talonpoikaistoon, heissä puhui omistajanvaihto, he arvostivat yli kaiken periytyvää maaomaisuutta ja isännyyden tunnetta. Toiset taas kaipasivat uudenlaista solidaarisuutta, uutta moraalialia, uusia perusteita yhteiskuntarakennelmalle. He tunsivat työväestön elämän, heidän sydäntään lähellä olivat työväenluokan ihanteet ja taistelu. Näytelmän sankaritar Marianna, joka oli löytänyt uudenlaisen solidaarisuuden, sanoi eri mieltä olevalle keskustelukumppanilleen: »Katsos, Peeter, sinulla on sellaisen kansankerroksen maailmankatsomuskanta, jota eivät leipähuolet tukehuta, jotka ovat tyytyväisiä tähän maailmanjärjestelmään... Peeter, tuo vuosisatoja jäänyt ikivanhoillinen talonpoikaistoveri, sehän sen tekee, tuo oman maan halu olla omalla pohjalla omana isäntänä. Sinä rakastat tuota elämää, sen vanhoillisuutta, sinä rakennat kulttuurin tuolle talonpoikaistavaistolle, minä taas vihaan sitä... Minä vihaan sitä kirottua talonpoikaistoveriä itsessäni, kaikkia niitä perittyjä nousukasvaistoja, jotka kiihottivat minua hankkimaan sellaista, jota en tahtoisin menettää...» Jo tässä varhaisnäytelmässä hahmottuu se sosiaalis-psykologinen konflikti, jota Wuolijoki kehittää myöhemmissä näytelmissään.

Vuonna 1914 Wuolijoki julkaisi eestinkielisen romaanin **Udutagused** (suom. Usvantakaiset) ja runoelman **Sõja laul** (suom. Sotalaulu), joka perustui eestiläisiin kansanlauluihin. Sitten hänen tuotan-

nossaan seurasi pitkä tauko, jota jatkui 30-luvun alkuun asti.

On sanottava, että Wuolijoen mutkikaassa elämässä ja hänen omassa luonteessaan yhdistyi mitä monimuotoisimpia ja jopa huonosti yhteensopivilta vaikuttavia pyrintöjä ja harrastuksia. Ensimmäisen maailmansodan vuosina hän ryhtyi itselleenkin hiukan yllättäen liikenneiseksi ja menestyi alalla, mikä toi hänelle melkoisen omaisuuden. Kuten Wuolijoki itse kertoi, kaikki alkoi siitä kun hän varojen puutteesta joutui menemään sihteeriksi kauppafirmaan, jossa hänen tärkein tehtävänsä oli käydä kirjeenvaihtoa ulkomaisten kauppakumppanien kanssa. Nähtyään miten kaupallisia toimia hoidettiin hän päätti kokeilla itse. Sitten hän siirtyi teollisuuden palvelukseen ja vuosina 1923—31 hän johti suurta metsäteollisuus- ja sittemmin oljy-yhtymää. Wuolijoella oli pitkäaikaiset kauppasuhteet myös Neuvostoliiton ulkomaankauppajärjestöihin. Mm. vuonna 1922 hän matkusti Berliiniin tapaamaan ulkomaankaupan kansankomissaaria Leonid Krasinia. Samalla matkalla Wuolijoki tapasi myös Maksim Gorkin ja Maria Andrejevan heidän Berliinin asunnossaan ja oli Gorkin järjestämällä lounaalla, johon osallistui paljon väkeä, mm. juuri Genovan kokouksesta palanneet Georgi Tšitšerin, Leonid Krasin ja Maksim Litvinov. Kirjailijoista Wuolijoki tapasi myös Aleksei Tolstoin. 1920-30-luvulla Wuolijoki teki liikematkoja Neuvostoliittoon.

Menestyksestään huolimatta Wuolijoki koki omien sanojensa mukaan itsensä kummajaiseksi liikemiespiireissä. Kauppa ei suonut hänelle henkistä tyydytystä. Muistelmissaan ja kirjeissään hän palasi usein itselleen kipeään kysymykseen: miten sovittaa yhteen menestyvän liikenneisen rooli ja henkinen maailma, myötätunto sorrettuja kohtaan, kiinnostus sosialismia ja maailman ensimmäistä sosialistista valtiota kohtaan? Tehdessään ikäihmisenä tiliä elämästään Wuolijoki ei laskenut liike-elämälle uhrattuja vuosia elämänsä tärkeimpiin.

Kuitenkin on sanottava, että liikenneisen ura jätti jälkensä Wuolijoen myöhempään tuotantoon. Kun hän 30-luvun

alussa ryhtyi taas kirjoittamaan ja julkaisi näytelmän toisensa jälkeen, hänelle oli paljon apua kaikesta elämäkokemuksesta, myös liikemaailman tuntemuksesta. Näin hän kertoi tästä itse ruotsalaiselle lehtimiehelle vuonna 1937 antamassaan haastattelussa: »Kenties luulette minun edustaneen sitä johtajatyyppeä, joka ei muuta osaa kuin tupruttaa sikaaria eikä ymmärrä mitään työstään. Siinä tapauksessa erehdytte pahoin! Heti alkuun tustuin perusteellisesti sahalaitoksen toimintaan. Ja minua kiinnosti nimenomaan itse ala eikä raha. Rahaa oli onneksi sen verran ettei sitä tarvinnut liikoja ajatella. Silti opin ymmärtämään rahan merkityksen seurattuani kollegojeni levottomuutta ja pelkoja. Ja kaikkien noiden vuosien ajan, itse asiassa koko elämäni ajan, olen joutunut silminnäkijänä seuraamaan todellisia draamoja, kertomaan lukemattomista dramaattisista yhteentoista, joita tapahtuu lukuisin variantein itse todellisuudessa. Kaiken aikaa kokosin aineistoa... Ja kun täytiin 45, yhtäkkiä ikään kuin heräsin ja ajattelin, että on korkea aika aloittaa, jos tahdon toteuttaa aikeeni. Myin osakkeeni ja jätin kaikki muut työt, keskityin pelkästään kirjoittamiseen. Minunhan oli vielä ehdittävä niin paljon! Elämä on uskomattoman täynnä mahdollisuuksia, koskaan ei ole liian myöhäistä aloittaa, ja kun loppu pakostakin koittaa, se tuntuu aina tulevan ennen aikojaan... Tässä teille selitys siihen, miksi minä joka ryhdyin kirjoittamaan 45-vuotiaana, olen jo kirjoittanut seitsemän näytelmää. Minun ei ole tarvinnut keksiä niitä, ne olivat valmiina sisälläni ja pysyivät päästä paperille.»¹¹

Liike-elämälle uhrattu aika osoittautui vielä yhdessä suhteessa merkittäväksi Hella Wuolijoen elämässä: hän solmi suhteita mitä erilaisimpiin ihmisiin, joskus hyvin vaikutusvaltaisiin, mistä oli hänelle myöhemmin hyötyä muissa kuin kauppaan liittyvissä asioissa. Sodan ja sodanjälkeisen ajan oloissa kaupankäynti ulkomaisten firmojen kanssa edellytti suhteiden ylläpitämistä eri maiden lähetystöihin, ministeriöihin ja muihin laitoksiin. Wuolijoen tuttavapiiriin lukeutui dip-

lomaatteja, poliitikkoja ja lehtimiehiä, joiden avulla Wuolijoki pyrki vaikeissa olosuhteissa levittämään totuudenmukaista tietoa Suomesta. Wuolijoen Helsingin kotia vuosina 1918—1920 oli tapana kutsua »poliittiseksi salongiksi». Mutta myöhemminkin hänen kotinsa ovet olivat avoinna poliittisille toimihenkilöille, myös vasemmistolaisille. Wuolijoki kirjoitti: »Kodistani tuli paikka, jossa puhuttiin diplomaateille ja sanomalehtimiehille totuutta silloin, kun totuus oloista ja valkoisesta terrorista oli valtiollisen poliisin valvonnan alla. Kodistani tuli »vaarallinen» salonki, jota vastaan kamppailtiin sekä panetteluin että uhkauksin. Minä puolestani taistelin terroria ja silloista seikkailupoliittikkaa vastaan maamme itsenäisyyden nimissä.»¹²

Kaikki nämä vuodet Wuolijoki ylläpiti ystävällisiä suhteita Neuvostoliiton edustajiin. Heihin lukeutui Aleksandra Kollontai ja Ivan Majski. Wuolijoki kirjoitti: »Koko itsenäisyyden ajan kotini oli niitä harvoja, jotka olivat avoinna Neuvostoliiton lähettäjille ja edustajille. Monista heistä tuli parhaita henkilökohtaisia ystäviäni. Monet heistä oppivat pitämään maastamme ja olivat valmiita edesauttamaan maittemme välisten suhteiden parantamista.»¹³

Talvisodan aikana 1939—1940 Wuolijoki turvautui vaikutusvaltaansa jouduttaakseen rauhanneuvotteluita. Hänen välityksellään Tukholmassa järjestettiin tapaaminen Neuvostoliiton Ruotsin lähettäjään Kollontain ja Suomen ulkoministerin kesken.

Wuolijoki tuki Suomessa kommunistiemigrantteja ja vasemmistolaisia kulttuurihenkilöitä kuten Bertolt Brechtiä ja Helene Weigeliä, jotka olivat hänen vierainaan vuoden 1940 huhtikuusta vuoden 1941 toukokuuhun. Monien muiden merkkihenkilöiden tavoin Brechtin puolesti Wuolijokea, kun tämä vuonna 1943 vangittiin sodanvastaisesta toiminnasta, tosin syytettynä valtiopetoksesta, ja häntä odotti kuolemanrangaistus, joka myöhemmin muutettiin elinkautiseksi vankeustuomioksi. Vankilapäiväkirja **Enkä ollut vanki** julkaistiin heti kun kirjailija välirauhansopimuksen mukaisesti pääsi

vapaaksi syyskuussa 1944. Wuolijoki ryhtyi toimimaan aktiivisesti Suomen kansan demokraattisen liiton riveissä, hänet valittiin kansanedustajaksi ja hän johti Suomen yleisradiota vuosina 1945—1949. Samanaikaisesti Wuolijoki jatkoi kirjallista työtään ja sai mm. valmiiksi jo 30-luvulla aloittamansa näytelmäsarjan, joka kertoi Niskavuoren talonpoikaissuvun vaiheista.

Useimmat Hella Wuolijoen näytelmistä syntyivät 1930-luvulla. Vuosina 1931—1940 hän kirjoitti yksitoista näytelmää, ne kaikki esitettiin teatterissa ja muutamasta niistä filmattiin. Kolme näytelmää oli eestinkielistä ja perustui eestiläiseen aineistoon: **Ministeri ja kommunisti** (1931, suom. 1933), **Lidia Koidula** (1932, suom. 1936) ja **Palava maa** (1933, suom. 1936).

Wuolijoen ensimmäinen suomenkielinen ja suomalaisen aineistoon perustuva näytelmä oli **Laki ja järjestys** (1933). Sen esittäminen teatterissa nostatti kiivaan väittelyn suomalaisessa ja osittain myös skandinaavisessa lehdistössä. Oikeistolaislehdet julistivat näytelmän »punaiseksi» ja esitys kiellettiin. Vasta tekstiä muutettuaan teatteri saattoi jatkaa näytelmän esittämistä, mutta silloin yleisön mielenkiinto oli sammunut. Yleensäkin on sanottava, että Wuolijoen näytelmien esittäminen 30-luvun oloissa vaati teattereilta ja tekijältä itseltään valtavia ponnisteluja, etenkin kun tekstiin tehtiin usein muutoksia tekijän tietämättä ja häneltä lupaa kysymättä.

Keskeisenä näytelmässä **Laki ja järjestys** ovat vuoden 1918 vallankumoustahtumat Suomessa. Päähenkilö Maria, reformistista sosialidemokratiaa kannattava kansanedustaja, joutuu vaikeaan valintatilanteeseen. Kahden leirin aseellinen yhteenotto synnyttää eettisen kiistan humanistisista arvoista, oikeudenmukaisuudesta, armeliaisuudesta ja lähimmäisenrakkaudesta. Maria tuntee myötätuntoa työläisiä kohtaan, mutta hän ei hyväksy aseellista väkivaltaa sen enempää valkoisilta kuin punaisiltakaan. Maria on herkkäuskoinen ja naiivi, mutta rehellinen idealismissaan. Ensi alkuun hän ei aavista, että hänen porvarillisia piirejä edustavat tuttavansa spekuloiivat hänen

pasifismillaan, he tahtovat saada vapaaksi pidätetyt sukulaisensa. Punaisten tappion jälkeen kukaan näistä »humanisteista» ei tahdo kuullakaan armeliaisuudesta. Kuurona Marian pyynnöille pysyy myös liberaali senaattori, joka on Marian naisellisen viehätysvoiman lumoissa. Vähää aiemmin hän oli itse saarnannut »lähimmäisenrakkaudesta», mutta nyt hän puolusteli vastavallankumouksen veristä terroria ja valkokaartilaiden julmaa »lakia ja järjestystä». Epätoivoisena ja raivoisinaan Maria sanoo senaattorille, että heitä ovat nousseet muurina erottamaan joukkoteloitukset. Näytelmän lopussa Maria menee niiden luo, jotka on tuomittu teloitettaviksi ja joita senaattori pitää »rikollisina».

Vuonna 1933 Wuolijoki kirjoitti myös ensimmäisen Niskavuori-näytelmänsä **Niskavuoren naiset**. Näyttämölle se pääsi vasta vuonna 1936. Tällä kertaa Wuolijoki turvautui peitenimeen *Juhani Tervapää* harhauttaakseen oikeistolaista kritiikkiä. Samalla peitenimellä ilmestyi myös moni seuraavista teoksista. **Niskavuoren naiset** saavutti teatteriesityksenä valtavan suosion, moni teatteri otti näytelmän ohjelmistoonsa. Wuolijoki muisteli tyytyväisenä, että näytelmä osoittautui teattereille taloudellisestikin kannattavaksi löydöksi. Myös ulkomaiset teatterit kiinnostuivat näytelmästä. 30-luvulla sitä esitettiin Tallinnassa, Varsovassa, Lontoossa, Tukholmassa, Osllossa, Prahassa, Hampurissa, Kööpenhaminassa, Zagrebissa, vuonna 1941 Budapestissa, vuonna 1947 Pariisissa. Neuvostoteattereissa näytelmää esitettiin 50-luvun puolivälistä lähtien nimellä *Kivinen pesä*. Mielenkiintoisen teatteriversion näytelmästä teki moskovalainen *Malyi-teatteri*, jossa Niskavuoren emäntää esitti etevä neuvostonäyttelijätär *Vera Pašennaja*.

Wuolijoki ei ollut alunperin aikonut kirjoittaa kokonaista näytelmäsarjaa, mutta **Niskavuoren naisten** menestys näyttämöllä innosti häntä jatkamaan aihetta. Niin ilmestyivät näytelmät **Niskavuoren leipä** (1938), **Niskavuoren nuori emäntä** (1940), ja toisen maailmansodan jälkeen **Niskavuoren Heta** (1950) ja **Entäs nyf, Niskavuori!** (1953). Näiden näytelmien

kaltainen oli luonteeltaan **Justiina** (1937), vaikka se ei suoranaisesti kuulunutkaan Niskavuori-sarjaan.

Niskavuori-näytelmillään Wuolijoki — vaikkei ollutkaan syntyjään suomalainen — kytkeytyi luontevasti suomalaiselle kirjallisuudelle perinteiseen aihepiiriin. Sekin että hänen henkilönsä olivat hämäläisiä sopi hyvin perinteeseen, olivathan Hämeestä myös *Kiven*, sittemmin *Sillanpään* ja monen muun kirjailijan henkilöt.

Tutkijoissa on herännyt kysymys, miksi sosialismin sympatioista tunnettu ja marxilaiseen maailmanäkemykseen kallis-tuva kirjailija keskittyi talonpoikaisaistoon ja kuvasi pienomistajien sielunelämää. Erityinen huomio kiintyy siihen, että Wuolijoen suhtautuminen talonpoikaiseen elämäntyyliin muuttui vuosien varrella ja lieveni nuoruuden yksiselitteisen kielteisestä asenteesta. Ensimmäisessä näytelmässään **Talon lapset** Wuolijoki torjui Mariannan suulla jyrkästi »maan vallan», 1930-luvun näytelmistä tämä jyrkän torjuva asenne sen sijaan puuttuu. Loviisa, Niskavuoren henkilöahmo, perinteisen talonpoikaisen elämänmuodon suojelijana ei ole ollenkaan yksiselitteinen. Näitä kysymyksiä perusteellisesti tutkinut *Jukka Ammond*t on jopa taipuvainen uskomaan, että Wuolijoen kehitys näytelmäkirjailijana kulki jyrkästä aatteellisesta ehdottomuudesta kohti »ideologista kaksijakoisuutta» ja että hänen entinen luokkakantainen maailmankatsomuksensa alkoi horjua nimenomaan ensimmäisessä Niskavuori-näytelmässä.¹⁴ Ammondin mielenkiintoisessa tutkimuksessa, joka on omistettu Wuolijoen »maaseutunäytelmille ja niiden aatetaustalle», on paljon tarkkoja havaintoja ja huomiota ansaitsevia ajatuksia, mutta silti on vaikea yhtyä tähän hänen väitteeseensä, jolle koko tutkimus perustuu.

Wuolijoen maailmankatsomuksesta löytyy luonnollisesti ristiriitaisuuksia ja ajoitusta kompromissialtiutta, minkä hän itsekin myönsi. Niistä puhuttaessa lainataan tavallisesti hänen lausuntojaan, joissa hän jo ikäihmisenä oli taipuvainen hiukan nostalgisesti muistelemaan nuoruuttaan elämänsä vasemmistoradikaa-

leimpana kautena. Tällaisia lausuntoja löytyy sekä muistelmista että kirjeistä.

Silti kannattaa muistaa, ettei talonpoikaisaiheistosta kiinnostuminen sinänsä ole mitenkään aatteellisesti vahingollista. Kirjallisen perinteen ohella aiheen valintaan vaikutti se, että Suomi oli yhä maatalousvaltainen maa, 1930- ja 1940-luvulla talonpoikaisaiheiden käsittely koettiin yhteiskunnallisesti suorastaan välttämättömäksi.

Kannattaa pitää mielessä seuraavat tilastotiedot. 1900-luvun alussa jolloin Wuolijoki otti ensi askeliaan kirjallisuudessa, noin kolme neljäsosaa Suomen väestöstä sai elantonsa maataloudesta, 50-luvun alkuun tultaessa enää vain noin puolet. 1960-luvulta lähtien maa alkoi voimakkaasti teollistua ja kaupungistua ja nyt 80-luvun puolivälissä maatalousväestön osuus on enää vain 8—10 prosenttia. Muutokset ovat näkyviä, mutta ne ovat tapahtuneet pitkän ajan kuluessa ja luonnollisesti heijastuneet kirjallisuuteen. Historiallisen kehityksen myötä on myös muuttunut itse talonpoikaissäätty ja sen rooli yhteiskunnassa. Ongelman historiallinen lähestymistapa näkyy myös Wuolijoen näytelmissä.

Niskavuori-sarja seuraa yhden talonpoikaissuvun vaiheita kronologisessa järjestyksessä 1880-luvulta toisen maailmansodan päättymiseen asti. Sarjan valmistuttua Wuolijoki muisteli artikkelissa **Jäähyväiset Niskavuorelle** (1953), että kirjoitettuaan ensimmäisen näytelmän, jossa päähenkilö Loviisa oli jo täysin muotoutunut, hän tunsu tarvetta tunkeutua syvemmälle tuon henkilön luonteeseen ja tutkia tarkoin, millaiset yhteiskunnallis-historialliset olosuhteet ja elämäkokemukset ovat siihen vaikuttaneet. Niin syntyi ajan mittaan näytelmä **Niskavuoren nuori emäntä**, joka selvitteli Loviisan tarinan lähtökohtia.

Viidestä näytelmästä koostuva Niskavuori-sarja on taiteellinen tutkielma suomalaisen talonpoikaissäätyn ajatusmaailmasta ja mielenlaadusta, jotka kehittyivät vuosisataisen perinnöllisen yksityismaanomistuksen oloissa. Talonpoikaissäättyyn ei kuulunut koko maaseudun väki, vaan yksinomaan ne joilla oli maata. Nä-

mä muodostivat häviävän pienen osan koko asujaimistosta, jonka enemmistö oli vuokratilajelijöitä ja renkejä. Vanhassa sääty-yhteiskunnassa (vuoteen 1907) heillä ei ollut äänioikeutta, ja talonpoikaissäätyn edustaja valtiopäivillä saattoi olla vain maata omistava talonpoika. Tilat saattoivat olla hyvin vauraita, koska niitä ei pilkottu perillisten kesken, vaan tila jäi vanhimmalle pojalle, joka lunasti tilan sisaruksiltaan. Wuolijoen näytelmissä mainitaan tiloja, joissa saattaa olla toistasataa lehmää ja kymmeniä, jopa satoja hehtaareja peltoa ja metsää (maa- ja metsätalous kuuluvat Suomessa perinteisesti yhteen). Tuollainen perinnöllinen sukutila oli omistajalleen kuin maailman napa. Sen etu ja hyvinvointi nousivat yksittäisen ihmisen kohtalon yläpuolelle. Loviisan kapinoiva Arne-poika puhuu ironiseen sävyyn »Niskavuoren valtios-ta», jonka vuoksi hän menee sofaan kuolemaan. Tällaisten perinnöllisten tilojen omistajista valittiin tavallisesti talonpoikaiston edustajat säätyvaltiopäiville ja sitemmin uudistettuun eduskuntaan, heidän joukostaan nousi valtiomiehiä aina presidentiksi asti. Niskavuori-sarjassa valtiopäivämiehenä toimii Loviisan mies Juhani, ja yksi hänen pojistaan nousee hallituksen ministeriksi.

Wuolijoen näytelmissä korostuu talonpoikaissäätyn mielenlaadunmekanismi, se miten ympäristö ja tavat muokkaavat ihmisen luonnetta. Monipuolisimman kuvan Wuolijoki piirtää Loviisasta, joka on yksilöllinen, vallanhimoinen ja omalla tavallaan viisas nainen. Loviisan nuorena kokema pettymys löi leiman hänen kohtaloonsa: Juhani Niskavuori, jota hän rakasti, nai hänet rahojen vuoksi. Juhani tarvitsi rahaa lunastaakseen tilan itselleen muilta perillisiltä. Näin oli eikä sitä voinut muuksi muuttaa. Loviisan äiti sanoi tyttärelleen katkeran totuuden, että »rahojasi hän tulee naimaan.»¹⁵ Naimisiin mentyään Loviisa joutui kokemaan toisen järkytyksen: hän sai kuulla Juhaniin ja sievän piikatyön Malviinan salaisesta suhteesta, josta syntyi poika. Juhaniin rakkaus Malviinaa kohtaan ei ollut sammunut. Nöyrytettyäkin Loviisa osoittautui vahvemmaksi ja hän otti oh-

jakset käsiinsä käytännön asioissa. Juhani äiti kertoi kuolinvuoteellaan Loviisalle kohtalostaan: hänetkin oli aikoinaan naitu Niskavuoreen rahojen takia. Hänen miehensä oli heikkoluonteinen, joten hänen itsensä oli ankaralla kädellä ohjattava tilan töitä, palveltava perhettään ja sukuaan. Sama odotti nyt Loviisaa. Nuorten avioliitosta muodostui pelkkä hyöty-suhde, sydämensä kovettanut Loviisa oli suureksi avuksi miehelleen. Mutta **Niskavuoren nuori emäntä** -näytelmän lopussa Loviisa toteaa aviomiehen yrittäessä olla hänelle hellä: »Suutelet minua kuin seinnää tahi ovenpieltä.» Ja sitten Juhani poistuttua: »Suuri Jumala taivaassa, anna minulle rakkautta... Anna minullekin rakkautta, anna minulle rakkautta!»¹⁶

Myöhemmin kävi ilmi, ettei Juhani kestänyt tilannetta ja alkoi juoda. Samoin oli aiemmin käynyt hänen isänsä. Voimakastahtoisesta Loviisasta tuli Niskavuoren yksinvaltiainen emäntä, nöyrytyksen aika oli ohi. Näytelmä **Niskavuoren naiset** kuvaa tapahtumia 40—50 vuotta myöhemmin. Loviisalla on aikuisia lapsia, joiden kohtaloihin hän tahtoo puuttua vetoamalla itselleen onnettomuudeksi koituneisiin »normeihin». Aarnepojasta, agronomista, on tultava tilan perijä. Aarnella on vaimo ja lapsia, mutta avioliitto on solmittu vanhan tavan mukaan taloudellista etua silmilläpitäen. Hänen elämänsä on ilmestynyt toinen nainen, opettajatar Ilona, jota hän todella rakastaa. Loviisa seuraa mustasukkaiseina heidän suhteensa kehittymistä käyttäen piikoja tietolähteenään. Liian varmaton suhde herättää myös paikkakunnan pastorin ja muiden tapojenvartijoiden huomiota ja uhkaa muuttua skandaaliksi, jota Loviisa ei voi sallia. Hänen tilanteensa ei ole ainoastaan ulkoisesti vaikea, sisimmässään hän on ikään kuin jakautunut kahtia. Naisena ja äitinä hän tahtoo poikansa parasta ja on ajoittain valmis ymmärtämään pojan rakkautta ja salaisesti ihaillemaan emansipoituneen Ilonan rohkeutta. Mutta ääneen Loviisa ei sitä sano. Käytännön toimissa hän on sukuomaisuuden uskollinen varjelija. Tässä roolissa Loviisa on kova ja armaton poikaansa kohtaan ja pitää tämän

rakkautta hetkellisenä mieltymyksenä, joka ei voi eikä saa rikkaa asioiden säädettyä järjestystä. Ilonan kanssa kiistellessään Loviisa esittää jopa oman vähemmän kadehdittavan osansa jonain »kohtalon käskynä», joka on ankara mutta jonka oikeuttavat korkeammat ja ikuisemmat päämäärät kuin yksittäisen ihmisen onni tai onnettomuus. Ilonan puhuessa jokaisen ihmisen oikeudesta vapauteen, oikeudenmukaisuuteen ja onneen Loviisa vastaa ironialla korostaakseen maataomistavan talonpojan perinteistä ylpeyttä — hän on isäntä omalla maallaan. »Onni, totuus, vapaus... Onni on, kun kaura ja nurmiheinä kasvaa kevätsateessa niin että korviin kohisee», sanoo Loviisa. »Se on vapautta ja totuutta, että on varaa potkaista Niskavuoren portilta jokainen, joka tänne luvattomasti pyrkii. Muu on sivuseikka.»¹⁷

Tässä tilanomistajan ylpeydessä on jostain rajoittunutta ja aikansa elänyttä, mikä kietoo ihmisen verkkoonsa. Ei ole sattuma että Aarne riidan melskeissä kutsuu äitiään hämähäkiksi. Aarnea ei mikään enää pidättelee, hän jättää äitinsä kodin ja entisen perheensä.

Aika on muuttunut, vaikkakin hitaasti ja uudet tuulet ovat pyyhkineet säätyajatteluun perustuvan konservatismiin yli. Wuolijoen näytelmissä uusia tuulia edustaa Ilonan ja Aarnen, Justiinan ja Juurakon Huldan protesti ihmisarvoa alentavia ennakkoluuloja vastaan. Mutta uusia tuulia edustaa myös maaseudun köyhälistön taistelu maan ja paremman elämän puolesta ja uusien voimien ilmestyminen politiikan kentälle. Heitä edustaa näytelmässä **Entäs nyt, Niskavuori!** Juhani nuorempi, kommunisti, joka osallistui maanalaiseen vastarintaliikkeeseen toisen maailmansodan aikana ja josta tuli sodanjälkeisen vasemmistohallituksen ministeri. Sodan lopulla Juhani tuli salaa Niskavuoreen tukea ja turvaa hakemaan. Loviisa auttoi häntä. Loviisaa ohjasi puhtaasti inhimillinen auttamistarve ja katumuksen tunne, kun Juhani osoittautui Loviisan miehen ja piika Malviinan pojaksi. Loviisa oli aikoinaan kohdellut Malviinaa hyvin julmasti, ja siksi vanhoilla päivillään hän tahtoi hyvittää tekonsa ja

auttaa Juhania. Mutta Juhani oli tullut äitiinsä eikä nöyrytnyt ottamaan armopaloja Niskavuoren isänniltä. Katumuksen puuskassa Loviisa oli jopa valmis antamaan Juhanielle osuuden perinnöstä, mutta Juhani torjui tarjouksen. Se teki Loviisaan vaikutuksen, etenkin kun hänen omat yltäkylläisyydessä ja korkeissa asemissa elävät lapsensa olivat liian persoja rahalle. Rahan takia he tahtivat jopa määrätä äitiinsä holhouksen alaiseksi riistääkseen tältä oikeuden päättää perinnöstä. Päinvastoin kuin »vanhanaikaista» Loviisaa heitä ei paina talonpojan perinteinen huoli tilan pysymisestä kokonaisuutena, he tahtovat myydä sen mitä pikimmin ja jakaa rahat keskenään.

Niskavuori-näytelmät heijastavat talonpoikaissäädyn historiallista evoluutiota, sen yhteiskunnallisen ja moraalisen auktoriteetin muuttumista. 1880-luvulla, johon **Niskavuoren nuoren emännän** tapahtumat sijoittuvat, talonpoikaisto oli vielä yhteiskunnallis-poliittisesti nouseva luokka. Talonpoikaistoon tukeutui tuolloin demokraattinen yhteiskunnallinen liikehdintä. Talonpoikaiskulttuurin vuosisataiset perinteet ruokkivat syntyvää kansallista kulttuuria. 1900-luvulla tilanne oli toinen. Vallankumousliikkeen kasvaessa vuosisadan alussa talonpojat, etenkin varakkaimmat heistä, eivät suinkaan aina tukeneet torppareita ja työläisiä. Ja 20—30-luvulla nk. »talonpoikaismarsien» innoittajina toimivat Lapuan liikkeen fasistit, jotka tavoittelivat poliittista valtaa ja äärioikeiston diktatuuria.

Niskavuori-sarjan viimeinen näytelmä **Entäs nyt, Niskavuori!** asettaa kysymyksen, mihin suuntaan suomalainen yhteiskunta lähtee kehittymään sodan jälkeen. Loppu koittaa entiselle Niskavuorelle, talonpoikaisten konservatismiin linnakkeelle ja symbolille. Loviisa tajuaa sen kuolinvoiteellaan antaessaan viimeiset tilan jakoa koskevat määräykset, joilla hän tahtoo auttaa maattomia. Näin näytelmä heijasteli suomalaisessa yhteiskunnassa sodan jälkeen alkanutta demokratisoitumista.

Wuolijoen näytelmät jatkoivat realistisen teatterin perinteitä, mikä tulee selvästi esiin hänen lyhytaikaisessa yhteis-

työssään aivan toisentyyppistä näytelmäkirjallisuutta edustavan Bertolt Brechtin kanssa. Vuonna 1940 Wuolijoki ja hänen luonaan vierailleva Brecht päättivät osallistua näytelmäkirjoituskilpailuun ja kirjoittaa yhdessä suomalaisaiheisen näytelmän. Wuolijoki muokkasi ja käänsi saksaksi näytelmänsä **Sahaprinsessa**, jonka oli tarkoitus toimia lähtökohtana kirjoitettavalle näytelmälle. Varsin pian selvisi kuitenkin, että Brechtin eepin teatterin metodi ei joka suhteessa vastannut Wuolijoen luomistyön periaatteita. Yhteistyön tuloksena syntyi silti näytelmä, jonka saksankielisen version Brecht julkaisi nimellä **Herra Puntila ja hänen renkinsä Matti**. Wuolijoki antoi suomenkieliselle versiolle nimeksi **Iso-Heikkilän isäntä ja hänen renkinsä Kalle**.

Ajoittain Wuolijoki uskaltautui aatteellisesti-taiteelliseen polemiikkiin kuuluisien näytelmäkirjailijoiden kanssa. Näytelmän **Justiina** hän varusti esipuheella, jossa hän kertoi saaneensa impulssin näytelmän kirjoittamiselle O'Neillin näytelmästä **Murheesta nousee Elektra**. Hän kirjoitti halunneensa ryhtyä väittelemään näytelmän kirjoittajan ja sen sankarittaren kanssa, koska hän oli jyrkästi eri mieltä maailmankatsomuksellisista kysymyksistä. »En tiedä miksi, mutta olin valmis huuhahtamaan O'Neillin Elektralle: »Älä sulje talosi ikkunoita ja ovia, avaa ne selkosen selälleen ihmisille ja maailmalle, sillä talosi ei ole aavikolla, ympärilläsi on eläviä ihmisiä, jotka sinun laillasi taistelevat olemassaolostaan. Kuolleita surressasi elä eläville.»¹⁸Juuri tämän asenteen Wuolijoki halusi tuoda julki omassa näytelmässään.

Ulkomaisista näytelmäkirjailijoista Wuolijokeen vaikutti myös Bernard Shaw. Joistakin Wuolijoen näytelmien episodeista saattaa löytää yhtymäkohtia Gerhart Hauptmanniin, esim. kohtaus jossa lapset uhkaavat määrätä äitiinsä holhouksen alaiseksi tuo mieleen Hauptmannin näytelmän **Ennen auringonlaskua**.

Erytinen sija Wuolijoen tuotannossa oli Gorkilla, jota hän käänsi ja josta hän kirjoitti jo vuosisadan alussa. Sittemmin he tapasivat henkilökohtaisesti, mistä Wuolijoki kertoi muistelmissaan. Elämän-

sä lopulla Wuolijoki aikoi vielä kirjoittaa yksityiskohtaisemmat muistelmat Gorkista, mutta sitä hän ei ikävä kyllä enää ehtinyt tehdä.

Gorkin vaikutus tuntuu selvästi Wuolijoen näytelmissä. Esimerkiksi Loviisan luonteessa on samoja piirteitä kuin Gorkin Vassa Zeleznovassa. Henkilöiden samankaltaisuus ei ole jäänyt huomaamatta suomalaisohjaajilta, esim. Kaisa Korhoselta, joka on ohjannut sekä Wuolijoen että Gorkin näytelmiä.

Gorki otettiin Suomessa riemuitten vastaan vuosisadan alussa, vuoden 1905 vallankumouksen aikoihin. Mutta myöhemmin, 20-luvun alussa Suomen viranomaiset eväsivät häneltä läpikulkuvuosiin suunnitellulla matkalla Suomen kautta Berliiniin, mikä herätti Wuolijoessa syvää suuttumusta. Sitä häpeää hän ei eläissään unohtanut. Gorkin perinnölle uskollisena pysyminen edellytti 1920- ja 30-luvun Suomessa Wuolijoen erityistä kansalaisrohkeutta. Se ei jäänyt huomaamatta Maria Andrejevalta, joka tapasi Wuolijoen Gorkin Berliinin asunnossa vuonna 1912. Pian tapaamisen jälkeen Andrejeva kirjoitti Wuolijoelle: »Olen harvoin elämäni varrella tavannut teidän kaltaistanne suurten mittojen naista ja arvostan suuresti tapaamistamme.»¹⁹ Hella Wuolijoen viehätysvoimaa henkii myös hänen tuotantonsa.

² Wuolijoki Hella. Yliopistovuodet Helsingissä, Tapiola 1973, s. 190.

³ Wuolijoki Hella. Yliopistovuodet Helsingissä, s. 191.

⁴ Kirjettä säilytetään Suomen valtionarkistossa Helsingissä.

⁵ Wuolijoki Sulo. Lamputien, torpparien ja mäkkitupalaisten vuokraoloista Hauhon pitäjässä v. 1903, Helsinki 1908.

Wuolijoki Sulo. Tilattomat, ketä äänestätte. Torpparien keskuskomitean lentokirjasia, Kuopio 1906; Torpparit ja sosialistit, Helsinki, 1907.

⁶ Lounela Pekka. Hella Wuolijoki, Porvoo 1979, s. 34.

⁷ Ammond Jukka. Niskavuoren talosta Juurakon torppaan. Hella Wuolijoki maaseutunäytelmien aatetausta, Huhmari 1980, s. 43—44.

⁸ Wuolijoki Hella. Yliopistovuodet Helsingissä, s. 337—238.

⁹ Gorki Maksim. Kootut teokset 1—30, Moskova 1950, osa 8, s. 504.

¹⁰ Gorki Maksim. Kootut teokset 1—30, osa 24, s. 22—23.

¹¹ Olsoni E., Juhani Tervapää och hennes dramatik. Ord och bild 1942, s. 473.

¹² Lounela Pekka. Hella Wuolijoki, s. 62.

¹³ Lounela Pekka. Hella Wuolijoki, s. 125.

¹⁴ Ammond Jukka. Niskavuoren talosta Juurakon torppaan, s. 220—221.

¹⁵ Wuolijoki Hella. Niskavuoren tarina, Mikkeli 1979, s. 43.

¹⁶ Niskavuoren tarina, s. 79.

¹⁷ Niskavuoren tarina, s. 184.

¹⁸ Tervapää Juhani. Justiina, Jyväskylä 1937, s. 9.

¹⁹ M. F. Andrejevan 16.9.1932 päiväystä kirjeestä Wuolijoelle. Säilytetään Suomen valtionarkistossa.

¹ Wuolijoki Hella. Minusta tuli liikenainen, Turku 1953, s. 232.